POSTOJI LI UOPĆE BALKANSKI POLUOTOK?

S obzirom na to da se u Europi, pa i u Hrvatskoj opet sve više koriste pojmovi "Zapadni Balkan", balkanske zemlje ili Balkanski poluotok, potrebno je ponovno pobliže obrazložiti taj geografsko-politički pojam

Tekst prof. dr. sc. **Dragutin Feletar**

Vrlo je neprimjereno uvrštavati Hrvatsku u neke balkanske države jer ona tamo ne pripada ni u geografskom ni u povijesno-društveno-političkom smislu. Svrstavajući Hrvatsku u "Zapadni Balkan" (zemlje bivše Jugoslavije, minus Slovenija, plus Albanija), europski politički moćnici još jednom ponižavaju našu zemlju. To čine i svi oni u samoj Hrvatskoj koji su taj naziv i takvo svrstavanje prihvatili.

Razmotrimo najprije pojam Balkan s geografskog stajališta. Da bi neki dio kopna mogao geografski biti poluotok, morske (vodene) katete moraju biti duže od kopnene. To kod tzv. Balkanskog poluotoka nije slučaj. Kopnena kateta od Trsta do Odese duga je oko 1330 km, što je više od morske istočne katete Odesa - Rt Matapan (Peloponez) koja je duga 1230 km. I druga, zapadna morska kateta od Trsta do rta Matapana (Peloponez) nešto je kraća od kopnene - duga je 1270 km. Zapravo, nikome u geografskoj znanosti nije jasno kako je kopno koje je tako širokim krakom vezano za kontinent uopće moglo biti proglašeno poluotokom. Da bi ti geografski parametri bili još nevjerojatniji, valja spomenuti da je od crte Trst - Odesa (1330 km) mnogo bliže Trstu luka Szczecin (920 km) ili Rostock (950 km) na Baltičkome moru! Ipak nikome nije palo na pamet da europski "poluotok" nazove recimo, Uralski ili Alpski poluotok.

Pogreška stara 200 godina

Ako i zanemarimo geografsku definiciju poluotoka (što nikako ne bismo smjeli učiniti), posve je nejasno zašto je taj dio jugoistočne Europe dobio ime baš Balkanski poluotok. Naime, Stara planina nalazi se na sjeveru Bugarske i ne dominira ovim dijelom Europe. Više od nje ovim prostorom dominiraju, recimo, Dinaridi, Velebit ili Prokletije i Pindsko gorje. Francuski geolog Ami Bouè (1794. - 1881.) nije ni slutio kada je u jednom svojem radu bugarsku Staru planinu nazvao Balkan - kakve će probleme izazvati ovdašnjim narodima. Naziv Balkan dolazi od turske riječi balkan ili balkanar, što znači šumovite planine.

Kako to obično biva kad nam stranci daju imena, u jednom svojem radu njemački geograf J. A. Zeune 1809. godine upotrijebio je naziv Balkanski poluotok ili Balkan. Do toga je u stvari došlo Zeunovom pogreškom. Ne proučavajući atlas i karte, on je mislio da je Stara planina ili Balkan dominirajući središnji planinski sustav jugoistočne Europe. Zeunova pogreška nije u početku prouzročila neke teže posljedice u geografskom nazivlju Europe. Naime, naziv Balkanski poluotok se tijekom gotovo cijelog 19. stoljeća u geografskoj literaturi vrlo malo koristio.

Potkraj 19. stoljeća, preko francuske literature, "otkrili" su ga srpski geografi. To se poglavito odnosi na najvećeg srpskoga geografa Jovana Cvijića (Loznica, 1865. - Beograd, 1927.). Nasuprot nizu europskih geografa koji su ukazivali na nelogičnost proglašenja ovog dijela jugoistočne Europe poluotokom, Cvijić i njegovi sljedbenici čvrsto su se "uhvatili" za taj geografski termin. Doduše, već tada, pa ni danas, nije jasno gdje je granica između tzv. Balkanskog poluotoka i ostatka Europe. U literaturi, osobito srpskoj, upotrebljavala su se dva tumačenja. Prema jednima granica je tekla rijekama Dunav, Sava i Kupa pa na riječki zaljev na sjevernom Jadranu. Prema drugima, "Balkan" je bio mnogo veći: grani-

PRIMJENJUJUĆI **LOGIKU** PREMA KOJOJ JE VEĆI DIO JUGOISTOČNE EUROPE ZAPRAVO **POLUOTOK** EUROPSKOGA KONTINENTA, LAKO JE UOČITI DA JE CIJELA ZAPADNA EUROPA JOŠ IZRAZITIJI POLUOTOK **EUROAZIJSKOGA** KOPNA, NO NIJEDNOME **GEOGRAFU** NE BI PALO NA PAMET TAKVU BESMISLICU UVESTI U GEOGRAFSKU **ZNANOST**

ROSTOCK
SZCZECZIN
950 km
920 km
TRST
ODESA
1330 km
950 km
1230 km
1270 km
RT MATAPAN

Od jadranske obale u Trstu do Baltičkog mora zračna udaljenost je 920 kilometara, a Crno more u Odesi od Trsta je udaljeno čak 1330 kilometara

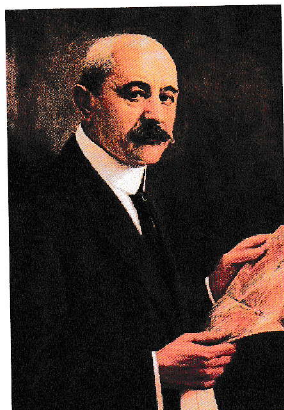
Stara planina Balkan, od čijeg je imena izveden proturječni geografsko-politički pojam, nalazi se u Bugarskoj, duga je približno 600 kilometara, a najviši vrh joj je Botev, visok 2376 metara



ca je tekla Dunavom, pa Savom sve do Ljubljanskog barja, onda rijekom Idrijicom na Soču pa na sjeverni Jadran. Zapravo, ta sjeverna granica Balkana prema Europi nikad nije točnije definirana, pa čak ni u radovima srpskih geografa.

Besmislica koja je ušla u zemljovide

Zašto je Cvijić tako objeručke prihvatio naziv Balkan i zašto ga je nastojao maksimalno afirmirati (u čemu je, nažalost, dobrim dijelom i uspio)? U traženju odgovora na ovo pitanje dolazimo do društvene, sociološke i političke komponente pojma Balkan (ili Balkansko poluostrvo, kako ga naziva Cvijić). Naime, Cvijić je bio ponajprije fizički geograf (geomorfolog), ali i etnolog i političar. Volio je kada su ga zvali i "balkanologom". Kao rektor Sveučilišta u Beogradu i predsjednik Srpske akademije nauka i umetnosti te jedan od najuglednijih srpskih znanstvenika Cvijić je upregao sve svoje snage služeći afirmaciji srpstva, srpske nacionalne ideje i širenja srpske dominacije, pa i države, na cijeli prostor Južnih Slavena.



Akademik Jovan Cvijić - autor velikosrpske teze o Balkanu

Pod okriljem znanosti i tzv. objektivnosti Cvijić koristi naziv Balkan da bi potkrijepio punu opravdanost postojanja tzv. balkanske istorijske tradicije. Pojam "Balkansko poluostrvo" iznimno je dobro povezivalo srpska "znanstvena" tumačenja da u toj "balkanskoj istorijskoj tradiciji" postoji i razvija se ideja sjedinjenja svih "balkanskih plemena" jer su njihovi pripadnici zapravo srpskoga podrijetla, samo povijesnim slijedom ponešto različiti i "zagađeni utjecajima s rubnih područja".

Sintagmu "balkanska istorijska tradicija" izvrsno je sublimirao prof. dr. sc. Ratimir Kalmeta u svojoj knjizi "Zemljopisne i druge rasprave" (2009.). Cvijić tu tzv. balkansku povijesnu tradiciju tumači u nekoliko "znanstvenih" zaključaka o južnoslavenskim narodima ("plemenima"): "1. Srbi su u vrijeme Prvoga srpskog ustanka izrazili beskrajno snažno čuvstvo koje se u novostvorenoj srpskoj državi očitovalo u oslobodilačkim pohodima Karađorđevih ustanika prema zapadu i istoku. Srbijanski seljak je gibak, elastičan, inteligentan, misaon, u sebi posjeduje skrivene pojedinačne inicijative, čuvstven je, njegovi živci brzo i s velikom amplitudama vibriraju. 2. Narod Bosne i Hercegovine je jedan od najsvježijih i najjačih dijelova srpskoga naroda, a u nacionalnome smislu tvori cjelovitost s narodom Zapadne Srbije, Novopazarskoga Sandžaka i Crne Gore. Bosanski katolici su bezimena etnička skupina, sastavljena od Hrvata, Srba i saksonskih rudara. 3. Bosna i Hercegovina je za Srbiju ono što je Moskovska oblast za Rusiju. 4. Najveći dio Hrvatske napučen je izmiješanim pučanstvom, koje se ističe balkanskom istorijskom tradicijom. 5. Pučanstvo Jadranskoga primorja najviše svoga vremena provodi izvan kuće, vrlo je osjetljivo na plemićke titule i odličja.



To je regija koja je dala velik broj pustolova. 6. Hrvati su Srbi rimokatoličke vjeroispovijedi. 7. "Slavonski varijetet" podsjeća nas na "rusku dušu". 8. Mongoloidni tipovi su na prostoru Južnoslavjanskom slabije intelektualne i ćudoredne energije te vrlo brzo popuste u borbi za svoj opstanak - takve su značajke prirođene pučanstvu Baranje, Bačke i Banata. 9. Makedonci su amorfna slavenska masa. 10. Bugari ne odišu istinoljubljem i oštroumljem."

Takva "znanstvena" etnološka tumačenja Cvijić iznosi u svojem znamenitom dvotomnom djelu "Balkansko poluostrvo i južnoslavenske zemlje" (Pariz 1918., Beograd 1922. i 1931.). Za takve u osnovi nacionalističke i rasističke "znanstvene teze" koristi naziv Balkanskog poluotoka, odnosno "balkansku istorijsku tradiciju". Ako se s time povežu tadašnje političke, gospodarske i strateške prilike u jugoistočnoj Europi, onda je jasno da je postajalo sve toplije u tzv. balkanskom kotlu naroda i vjera. To stanje, koje traje već dva stoljeća, ključalo je do usijanja u ratnim sukobima i stalnim trvenjima. Kako piše Miroslav Krleža, nalazimo se u "balkanskoj krčmi" u kojoj je netko ugasio svjetlo.

Hrvatska je srednjoeuropska zemlja

Stoga je jasno da je pojam "biti na Balkanu" poprimio posve nepovoljno, pa čak i pogrdno, pejorativno značenje. Kada se u bilo kojoj regiji svijeta govori o nacionalnoj netrpeljivosti, ratnim i drugim sukobima, vjerskoj i drugoj netoleranciji, onda se često koristi termin "balkanizacija". Hrvatska je stoljećima pripadala i gradila mediteransku rimokatoličku kulturu i srednjoeuropski kulturni krug. Njezini stanovnici ne mogu prihvatiti bilo kakve "balkanske" kvalifikacije. Pa čak ako i postoji geografski pojam Balkana, ona se ni tada ne nalazi u njegovu sastavu. Hrvatska je po svojem geografskom položaju sredozemna i srednjoeuropska zemlja. Ona se nalazi u jugoistočnoj Europi. Nikome ne pada na pamet da Grčku naziva "balkanskom" zemljom, iako, ako se itko nalazi na poluotoku, onda su to Grci.

HRVATSKA JE ISTODOBNO SREDNJOEUROPSKA, MEDITERANSKA (SREDOZEMNA), PODUNAVSKA I PANONSKA ZEMLJA. S GEOGRAFSKOG, ALI I POLITIČKOG I CIVILIZACIJSKOGA GLEDIŠTA NEMA NIKAKVE OSNOVE DA SE NAZIVA ZEMLJOM "ZAPADNOG BALKANA"

Ovo je poziv hrvatskoj geografiji i znanosti, a pogotovo političkoj eliti da maksimalno ustraju na objašnjavanju i znanstvenom tumačenju stvarnih komponenti geografskog položaja Hrvatske. Svrstavanje Hrvatske u bilo kakve okvire ili nazive "Balkana", "Zapadnog Balkana", "Balkanskog poluotoka" i slično ne možemo i ne smijemo prihvatiti. Ni po koju cijenu. M

Napomena: U 141. broju časopisa "Meridijani", od siječnja 2010., objavili smo članak s istim naslovom, koji je pobudio osobito zanimanje. Neki čitatelji i danas traže taj tekst. Zbog toga ovaj članak prof. dr. sc. Dragutina Feletara ponovno donosimo (uglavnom) u izvornom obliku